

„The Unsexed Woman’’: de romanière in Victoriaans Engeland

door

M. DEMOOR

Bevoegdverklaard navorser N.F.W.O.

In deze lezing had ik graag drie auteurs van wereldformaat voor u laten defileren. Het feit dat die auteurs ook vrouwen zijn doet eigenlijk niets ter zake, onderscheidt ze feitelijk niet van hun mannelijke collega's. Het liefst had ik zelfs het woord 'vrouw/woman' uit mijn titel weggelaten. Het liefst had ik hen besproken als mijlpalen in de literatuurgeschiedenis op een colloquium dat zich helemaal niet uitsluitend met vrouwen wil bezighouden maar aan grote auteurs is gewijd, tout court. En als dat dan allemaal vrouwen blijken te zijn is dat puur toeval — het is toch erg vaak zo dat congressen, niet noodzakelijk met het label 'de mannenkwestie' of 'mannenstudies', het uitsluitend over mannelijke auteurs hebben? De Westerse samenleving en vooral de literaire critici hebben het echter anders gewild en gooiden zich, blijkbaar moegekeken op schrijftalent alleen, op allereerste zogenaamde subgroepen. In die galerij verschijnen de vrouwen dan naast de Joodse schrijvers in de diaspora, de zwarte Amerikaanse auteurs en de kolonialen. Een nefast gevolg van een dergelijke visie op literatuur is dat de auteurs waar ik het over wil hebben worden samengegoot in een heterogene verzameling van Victoriaanse schrijfsters. Die verzameling wordt dan getiteld 'Victorian Women Fiction' of 'Women Writers of the Nineteenth Century'; rijp en groen, talent en tweederangsfiguren op één hoop. In algemene overzichten van de literatuurgeschiedenis dan vindt men hun namen, ook die van de besten, niet noodzakelijk terug. De nadruk ligt er plots op hun mannelijke collega's¹. Merkwaardig: men maakt dus blijkbaar het onderscheid tussen auteurs enerzijds en vrouwelijke auteurs anderzijds.

1. Zie b.v. de *Penguin Concise Columbia Encyclopedia* onder „novel”. Als grote Engelse auteurs worden voor de 18de eeuw Daniel Defoe, Samuel Richardson en Henry Fielding vermeld, voor de 20ste eeuw Jane Austen, W.M. Thackeray, Dickens, George Eliot, Thomas Hardy en voor de 20ste eeuw James Joyce. Over Charlotte of Emily Brontë, Mrs Gaskell of Virginia Woolf wordt niet gerept. De andere landen worden enkel door mannelijke auteurs ver-
tegenwoordigd.

Nu moeten we niet ontveinzen dat de negentiende-eeuwse schrijfster zich door en door vrouw voelde, al was het maar doordat zij wat kansen en keuzes in het leven betreft het moest afleggen tegen de man². Zij behoorde doorgaans tot de midden-klasse (de vrouw uit de werkende klasse had de tijd noch de opvoeding om zich met schrijven te kunnen bezighouden) en wist van jongsaf aan dat haar enige doel in het leven het huwelijk was. Als zij daarin faalde restte haar of de liefdadigheid van een getrouwde broer of zus in wiens gezin zij dan een ondergeschikte werd, of een kommervol bestaan aan de rand van het aanzien en het respect. Haar hele opvoeding stond trouwens in functie van haar latere carrière als echtgenote en moeder³. Zij leerde schrijven en rekenen, wat elementair Frans, zij had oppervlakkige noties van muziek, kon zingen en piano spelen, en ze beheerste de basishandelingen van het tekenen. Die reeks verworvenheden werden „accomplishments” genoemd. Leg die dan maar eens ter vergelijking naast de klassieke opleiding van de jongens uit hetzelfde gezin, die als het maar enigszins financieel mogelijk was, vanaf hun achtste jaar naar een public school gestuurd werden om er voorbereid te worden op een Oxbridge opleiding.’

Het ligt voor de hand dat er voor het verarmde, ongetrouwde meisje uit de middenklasse, met haar belachelijk oppervlakkige scholing, weinig alternatieven waren: ze kon thuis wat betaald naaiwerk doen, ze kon als ongeschoolde verpleegster een betrekking zoeken (en u moet weten dat verpleging toen als sociaal minderwaardig werd beschouwd⁴), ze kon solliciteren als lerares — als ze dan al een voldoende vorming had — of ze kon gouvernante worden. Als ik u dan vertel dat er rond het midden van de negentiende eeuw in Engeland 21.373 gouvernantes waren en 41.888 leraressen dan ziet u meteen dat daar een heel serieuze competitie was. In 1861 bestond het leraarbestand trouwens voor 3/4 uit vrouwen⁵.

2. Volgens sommigen zou men altijd de sekse van een auteur, zij het mannelijk of vrouwelijk, uit zijn/haar geschriften kunnen achterhalen. Dat was in ieder geval het oordeel van George Eliot, zie Gordon S. Haight, *A Century of George Eliot Criticism* (London: Methuen, 1966), p. 158.

3. John Ruskin zei in 1865 dat een vrouw natuurlijk een zekere opvoeding moest genieten maar „only so far as may enable her to sympathise in her husband's pleasures”. John Ruskin, *Sesame and Lilies* (1865), Lecture Two, par. 74, geciteerd in Merryn Williams, *Women in the English Novel 1800-1900* (London: Macmillan, 1984), p. 17.

4. De rol van Florence Nightingale is in de opwaardering van dit beroep niet te onderschatten.

5. Zie Geoffrey Best, *Mid-Victorian Britain 1851-75* (London: Fontana, 1979), pp. 23, 119 en Nigel Cross, *The Common Writer* (Cambridge: Cambridge U.P., 1985), p. 165.

midden-klasse — prozawerken⁶. Meestal werden zij daartoe gedreven uit financiële en praktische overwegingen: schrijven kon thuis, als het moest zelfs met kleine kinderen in de buurt. De meeste romanschrijfsters gingen er prat op dat het gezinsleven door hun werk enkel aangevuld werd. De keuze van het genre werd bepaald door de materiële noden van het gezin. Alleenstaande vrouwen konden, mits ze wat geluk hadden, met romanschrijven de kost verdienen⁷, poëzie was niet lucratief en aan drama hing een onfatsoenlijk geurtje. Bovendien maakten vrouwen het grootste deel van het romanlezerspubliek uit, en, niet te onderschatten, vrouwen bleken van bij het begin de kunst van het prozaschrijven aardig te beheersen.

Nu bleek in dat genre het aanbod enorm. Volgens een schatting van Nigel Cross moeten er zo'n 4000 vrouwelijke auteurs geweest zijn in de negentiende eeuw, ruim 20 % van het totale aanbod⁸. In anthologieën en overzichten van grote negentiende-eeuwse auteurs maken zij 30 % uit⁹. Dit is hoe dan ook een prestatie. Gezien het reeds hoger beschreven stramien als zou de romanière werk en gezin moeten combineren en dat werk dan ook nog om den brode schrijven, ligt het voor de hand dat zij dit op de meest efficiënte manier deed. Zij schreef naar het publiek toe om zeker te zijn van een afzetmarkt voor haar boeken, en een uitgever voor haar volgende werk. Estetische consideraties kwamen hier nauwelijks aan te pas. Voeg daaraan toe dat zij geen universitaire opleiding genoten had zoals velen van haar mannelijke collega's waardoor ondermeer haar kennis van de wereld uiterst beperkt was. Bedenk ten slotte dat critici — van beide seksen — onmiskenbare vooroordelen koesterden tegen vrouwelijke auteurs, zeker als die ongetrouwd bleken te zijn. Die werden gebrandmerkt als per definitie ongelukkig en gefrustreerd¹⁰. Intellectuele vrouwen waren trouwens helemaal uit den boze. Dokters argumenteerden dat studie nefast was voor een vrouwenlichaam en leidde tot aanhoudende menstruatieproblemen¹¹. Ongetrouwde

6. Ik denk aan mensen zoals Sarah Fielding (1710-68), Eliza Haywood (1693-1756), Charlotte Lennox (1720-1804) en Fanny Burney (1752-1840). Zie o.m. Clive T. Probyn *English Fiction of the Eighteenth Century 1700-1789* (London: Longman, 1987).

7. Virginia Woolfs stelling als zou een vrouw geld en een eigen kamer nodig hebben om fictie te kunnen schrijven gaat voor haar negentiende-eeuwse collega's niet op (Zie Virginia Woolf, *A Room of One's Own*, London: The Hogarth Press, 1959, p. 6).

8. Cross, p. 167.

9. Nu spreekt dat mijn bewering als zouden zij door literatuurhistorici verwaarloosd worden niet tegen. Ook Cross merkt op dat het percentage vrouwelijke auteurs dat de top haalt in *algemene* literatuuroverzichten beduidend lager ligt (p. 167).

10. G.H. Lewes schreef hierover: „If the accidents of her position make her solitary and inactive, or if her thwarted affectons shut her somewhat from that sweet domestic and maternal sphere to which her whole being spontaneously moves, she turns to literature”. Geciteerd naar Elaine Showalter, *A Literature of Their Own* (1977; London: Virago, 1978), p. 84.

11. Zie Deborah Gorham, *The Victorian Girl and the Feminine Ideal* (London: Croom, 1982), pp. 87 e.v.

vrouwelijke auteurs waren, zo meende men, daarenboven opvallend lelijk. Sterker nog: fysisch werden zij gewoon als a-sexueel of „unsexed” voorgesteld¹². Men kan zich dus moeiteloos voorstellen hoe moedig (of wanhopig?) en talentvol zij waren die zich ondanks de vernietigende vooroordelen toch een ereplaats wisten te veroveren onder de schrijvers.

Naast de grote namen van Charlotte Brontë, Mrs Gaskell en George Eliot wier werk ik hier kort wil belichten, kan ik verwijzen naar de ietwat minder bekende figuren zoals o.m. C.M. Yonge, Mrs Humphry Ward, Mrs Henry Wood, Mrs Oliphant, Marie Corelli en Rhoda Broughton. Zij waren stuk voor stuk verdienstelijke auteurs. Maar laat ik beginnen met de uitzonderlijk begaafde Brontë's.

Hun verhaal is bekend: het gezin van dominee Patrick Brontë telde oorspronkelijk 5 dochters en één zoon. Moeder stierf in 1821, 39 jaar oud, het oudste dochttertje was acht. De stuurse, ascetische echtgenoot moest toen noodgedwongen de opvoeding van de kinderen op zich nemen samen met de ietwat onwereldse, asociale zus van zijn overleden vrouw. Het onmogelijke karakter van vader Brontë en de afgelegen pastorie zorgden ervoor dat de kinderen enkel elkaar als compagnie en ontspanning hadden. De twee oudste zussen stierven al heel vroeg als rechtstreeks gevolg van een erbarmelijke tijd in de kostschool van Cowan's Bridge. De leerlingen werden er lichamelijk gehard en religieus getraind. De school was namelijk speciaal gesticht voor dochters van onvermogen predikanten. Charlotte werd zo, op de leeftijd van negen, de oudste van het gezin. Zij nam voortaan de verantwoordelijkheid van oudste zus én van moeder op haar schouders.

De opvoeding van de kleine Brontë's was wel heel apart. Kinderboeken kregen zij niet in handen, wel lazen ze verschillende kranten per week. De meisjes kregen de basisopleiding van hun tante, later aangevuld in de kostschool, hun broer Branwell werd door vader opgevoed. Al heel vroeg verzonnen ze samen verhalen: de *Tales of Gondal and Angria*, waarin hun buitengewoon rijke verbeelding en de gave om die uit te schrijven tot uiting kwamen. Maar het lage inkomen van vader Brontë verplichtte de dochters al vroeg uit te gaan werken.

Charlotte begon les te geven aan de leeftijd van 19. Maar lesgeven lag haar niet. De Brontë's hielden niet van kinderen, ze waren zelf té weinig kind geweest en lesgeven was geen pretje. Emily's eerste job als lerares in Halifax betekende werken van zes uur 's morgens tot elf uur 's avonds met een half uurtje rust ergens tussenin¹³. De ontgoo-

12. Showalter, p. 101.

13. Zie Elizabeth Gaskell, *Life of Charlotte Brontë* (Cambridge: J.M. Dent, 1966), p. 96.

cheling van het lesgeven zette Charlotte ertoe aan enkele gedichten op te sturen naar de bekende dichter Robert Southey. Zijn antwoord klonk: „Literature cannot be the business of a woman's life, and it ought not to be”¹⁴.

De zussen waren evenwel niet aan hun eerste ontmoediging toe en in 1846 slaagden zij erin een eerste boek te publiceren, een dichtbundel, onder de mannelijke pseudoniemen Currer, Acton en Ellis Bell. Die pseudoniemen moesten een onpartijdige kritiek garanderen die aan vrouwelijke auteurs doorgaans ontzegd werd¹⁵. Het boekje kreeg weinig aandacht. Een jaar later probeerden zij het, nog steeds als de gebroeders Bell, met drie romans. *Wuthering Heights* (1847) van Emily en *Agnes Grey* (1847) van Ann werden eerst voor publicatie aanvaard, door Newby. Charlotte's *The Professor* werd herhaaldelijk verworpen maar de laatste uitgevers in de reeks, Smith and Elder, hadden in de auteur een natuurtalent herkend en ze spoorden 'hem' aan zo vlug mogelijk een volgend manuscript naar hen op te sturen. Zo begon de successtory van *Jane Eyre* (1847).

Jane Eyre is Charlotte — de ondertitel van de roman is trouwens „An Autobiography”. De grieven van Jane zijn dan ook die van haar ontwerper en wellicht die van vele begaafde Victoriaanse jonge vrouwen die hun talenten ongebruikt wisten en hun leven verkwist. Des te merkwaardiger lijkt het ons nu dat heel wat reviewers dachten dat Currer Bell effectief een man was of, wat venijniger, als het dan een vrouw was dan was het „one who has ... long forfeited the society of her own sex”¹⁶.

Jane klaagt de hypocrisie van maatschappij en kerk aan, een hypocrisie waardoor fanatieke figuren zoals een Brocklehurst de macht krijgen over een school en terzelfdertijd over leven en dood van de leerlingen. Zij kan zich niet verzoenen met het lot dat van haar een arme wees gemaakt heeft terwijl anderen, domme wichten, het geld maar voor het rapen hebben. De kleine Jane stelt het zeer kras: „poverty was for me synonymous with degradation”¹⁷. Maar later vindt zij vooral het maatschappelijk verschil tussen man en vrouw aanstootgevend. Dit is ongetwijfeld het meest bekend pleidooi uit het hele boek:

14. Gaskell, p. 102.

15. Charlotte Brontë's standpunt daaromtrent verwoordde zij krachtig in een brief naar één van haar recensenten: „To you I am neither man nor woman. I come before you as an author only. It is the only standard by which you have a right to judge me — the sole ground on which I accept your judgement”. Zie Showalter, p. 96.

16. Zie de recensie van Elizabeth Rigby in Miriam Allott (ed.), *The Brontës. The Critical Heritage* (London: Routledge and Kegan Paul, 1974), p. 111.

17. Charlotte Brontë, *Jane Eyre*, ed. Jane Jack and Margaret Smith (Oxford: Oxford, U.P., 1969), p. 24.

It is vain to say that human beings ought to be satisfied with tranquillity: they must have action; and they will make it if they cannot find it. Millions are condemned to a stiller doom than mine, and millions are in silent revolt against their lot ... Women are supposed to be very calm generally: but women feel just as men feel; they need exercise for their faculties, and a field for their efforts as much as their brothers do; they suffer from too rigid a restraint, too absolute a stagnation, precisely as men would suffer; and it is narrow-minded in their more privileged fellow-creatures to say that they ought to confine themselves to making puddings and knitting stockings, to playing the piano and embroidering bags. It is thoughtless to condemn them, or laugh at them, if they seek to do more or learn more than custom has pronounced necessary for their sex. (p. 132)

Hetzelfde probleem wordt nog meer uitgewerkt in Brontë's volgende roman, *Shirley*. Eén van de twee heldinnen, Caroline Helstone, wordt plots met een grauwe toekomst als ongetrouwde vrouw geconfronteerd. Haar leven stort in elkaar:

... half a century of existence may lie before me. How am I to occupy it? ... Ah! I see ... that is the question which most old maids are puzzled to solve; other people solve it for them by saying, 'Your place is to do good to others, to be helpful whenever help is wanted'. ... I perceive that certain sets of human beings are very apt to maintain that other sets should give up their lives to them and their service, and then they requite them by praise: they call them devoted and virtuous. Is this enough? Is it to live? Is there not a terrible hollownness, mockery, want, craving, in that existence which is given away to others, for want of something of your own to bestow it on? I suspect there is. Does virtue lie in abnegation of self? I do not believe it¹⁸.

Een dergelijke visie moet de eigentijdse lezer ten strengste hebben afgekeurd. Vrouwen hadden een heel specifieke taak in het leven, ze moesten het stellen met de 'private sphere', de thuishaven waarnaar hun echtgenoten konden terugkeren na een vermoeiende dag in de 'public sphere'. Maar het alternatief, de zichzelf opofferende, ongehuwde vrouw vonden de Victorianen zo mogelijk nog lovenswaardiger.

In beide voornoemde Brontë-romans trouwen de heldinnen uiteindelijk toch met hun grote liefde, weliswaar niet zonder eerst financieel onafhankelijk te zijn geworden. Als we dit vergelijken met Charlotte Brontë zelf zien we dat zij drie huwelijksaanbiedingen afwees tot zij op 38-jarige leeftijd, een gevierde schrijfster, huwde met Arthur Nicolls, de 'curate' van haar vader. Feministen kunnen haar maar verwijten dat zij niet echt tot het einde toe aan haar principe vasthield: in leven en in werk kiest zij finaal voor de traditionele vrouwenrol.

18. Charlotte Brontë, *Shirley* (1849; London: Dent, 1965), p. 138.

Niettegenstaande de aanvankelijk bedenkelijke financiële situatie van Charlotte Brontë hield zij geen rekening met de gevoeligheden van haar potentieel publiek. De artistieke kwaliteiten van haar werk overstegen aldus die van de romans van de meesten van haar tijdgenoten. Maar makkelijk was het niet geweest. De situatie van de twee andere romancières ligt wel anders. Zij hadden het financieel alvast beter. Het opstandige element in hun werk is daarom wellicht nog minder voorspelbaar.

Mrs Elizabeth Gaskell (née Cleghorne), de vriendin en biografie van Charlotte Brontë was in se een typisch Victoriaanse huismoeder. Van de drie hier besproken schrijfsters had zij de meest traditionele levenswandel met de daarmee gepaard gaande voor- en nadelen: als gehuwde vrouw kon zij geen bankrekening hebben op haar eigen naam; haar man werd daardoor bij alle financiële transacties betrokken¹⁹.

Mrs Gaskell was gehuwd met William Gaskell, een Unitaristische dominee. Samen hadden zij vier dochters en één zoon. Het was de vroege en onverwachte dood van het enige zoontje in 1845, die William Gaskell op de idee bracht zijn vrouw bij wijze van vertier wat tot schrijven aan te sporen. Als vrouw van een dominee kwam Mrs Gaskell in contact met alle lagen van een bevolking, en zij werd vaak geconfronteerd met de meest schrijnende toestanden. Het was die ervaring die haar romans zou voeden. Haar vrouwelijke ideaal was Florence Nightingale omdat die er als vrouw in geslaagd was met de conventionele banden te breken en op professionele basis misstanden in de maatschappij recht te trekken. Gaskell zou pogen iets gelijkaardigs te verwezenlijken met de pen. In haar romans, zoals *Mary Barton* (1848) en vooral *Ruth* (1853), ontpopte de gedweeë echtgenote zich tot openbare aanklager van het seksisme, meer in het bijzonder van het onrecht dat zo dikwijls het lot was van jonge, onmondige arbeidersvrouwen.

Gaskell houdt geen lange pleidooien voor de rechtzetting van misgroeide situaties, haar techniek is dramatisch en direct. Het is aan de lezer om er de juiste conclusies uit te trekken.

Ruth was Gaskells meest controversiële roman. De jonge heldin wordt hierin verleid door een rijke nietsnut, Bellingham, die haar kort daarop in de steek laat. Gaskell doet haar uiterste best om Ruth voor te stellen als een onschuldig kind dat moet gered worden. Dank zij de goede zorgen van de dominee, Mr. Benson, krijgen Ruth en haar onechtelijk kind een nieuwe kans in het leven. Zij sterft wel op het einde van het verhaal — toch nog een conventionele reflex —

19. Winifred Gérin, *Elizabeth Gaskell. A Biography* (Oxford: Oxford U.P., 1976), p. 261.

maar niet zonder eerst een heel gerespecteerde vrouw geworden te zijn. Als Bellingham haar vele jaren later terugziet en haar smeekt met hem te huwen kan zij met opgeheven hoofd weigeren. Naar Victoriaanse maatstaven is dit een sterk verhaal. Een „fallen woman” kon niet weigeren met de vader van haar kind te huwen, zelfs al was die een schurk. De schuld in dergelijke gevallen werd stevast op de schouders van het meisje gelegd en zij moest daar zowel in de literatuur als in de realiteit altijd voor boeten.

Gaskell kreeg heel wat kritiek te verwerken. Sommigen van haar vrienden verbrandden het boek. De tijd was nog niet rijp. Maar, Gaskell troostte zichzelf: „I have spoken my mind in the best way I can, and I have no doubt that what was meant so earnestly *must* do some good”²⁰. Haar eigen merkwaardige ‘schizofrenie’, haar persoonlijkheid van schrijver enerzijds en die van huisvrouw anderzijds, blijkt heel duidelijk uit het feit dat ook bij haar thuis het boek verboden lectuur was, hoewel zij zichzelf wel voornam het later samen met haar oudste dochter door te nemen²¹.

De derde auteur die ik hier wil bespreken, George Eliot, pseud. van Mary Ann Evans, was van de drie in haar werk de minst revolutionaire terwijl het met haar leven juist andersom was. Mary Ann was een bijzonder intelligente jonge vrouw, die al heel vroeg beseftte dat zij niet voor het traditionele Victoriaanse huwelijk geschikt was. In een brief aan een vriendin schreef zij, toen ze pas 21 was, dat een stem haar voortdurend waarschuwde:

„The bliss of reciprocated affection is not allotted to you under any form. Your heart must be widowed in this manner from the world, or you will never seek a better portion; a consciousness of possessing the fervent love of any human being would soon become you heaven, therefore it would soon be your curse”²².

Haar geestelijke ontwikkeling vorderde ondertussen met rasse schreden. In 1841 brak haar bijzondere relatie met haar vader na haar vrij bruskte overstap naar het atheïsme. Toch was zij het die hem de laatste jaren van zijn leven verzorgde. Pas na zijn dood begon haar carrière, haar leven. Van bij het begin merkte zij hoe moeilijk vrouwelijke auteurs het hadden. Bevriende uitgevers raadden haar journalistieke bijdragen aan collega’s aan als ware zij een man²³. Een mannelijk pseudoniem lag voor de hand. Na *Scenes of Clerical Life* (1857) was George Eliot gelanceerd en geprezen als een „clerical

20. J.A.V. Chapple and Arthur Pollard (eds.), *The Letters of Mrs Gaskell* (Manchester: Manchester U.P., 1966), p. 221.

21. Zie Chapple and Pollard(eds), p. 221.

22. Gordon, S. Haight, *George Eliot. A Biography* (Oxford: Oxford U.P., 1968), p. 27.

23. Haight, p. 83.

gentleman”. Haar eerste roman, *Adam Bede* (1859) maakte haar op slag beroemd. Maar na de revelatie van haar werkelijke identiteit bij de publicatie van *The Mill on the Floss* veranderde de toon van de critici. Haar persoonlijk leven en haar vrouw-zijn werden vanaf nu herhaaldelijk gebruikt en misbruikt in de recensies. Een voorbeeld: „Only a woman or Mr. Charles Reade would have called our attention to the startling fact that a boy of thirteen really took pride in wearing a real sword”²⁴. Ook het voortdurend vergelijken met *vrouwelijke* collega’s is ronduit ergerlijk. Charles Swinburne spande de kroon toen hij schreef dat hij de eerste twee delen van *The Mill on the Floss* wel enigszins kon vergelijken met het werk van Georges Sand en Mrs Gaskell maar dat het laatste deel hem zwaar ontgoocheld had omwille van Maggies ontoelaatbare liefde voor Stephen Guest²⁵.

Eliots positie was nog kwetsbaarder doordat zij, aan de leeftijd van 34, was gaan samen wonen met de journalist George Henry Lewes, een getrouwde man en vader van 6 kinderen. Lewes had zijn vrouw niet echt in de steek gelaten want die was veel eerder een verhouding begonnen met Thornton Hunt waarbij zij toen al drie kinderen had (waarvoor Lewes financieel moest opdraaien).

Maar niettegenstaande haar eigen onorthodoxe ‘huwelijk’ met Lewes prediken George Eliots boeken veeleer de geploegen rollen voor de vrouw. Haar grote wrevel in verband met de eigentijdse samenleving was de kansarme opleiding voor meisjes. In *The Mill on the Floss*, haar meest autobiografische roman, laat zij vader Tulliver klagen over de buitengewone verstandelijke capaciteiten van zijn dochter terwijl zijn zoon veel minder begaafd is. Totaal onvoorspelbaar, zo argumenteert Tulliver, want:

I picked the mother because she wasn’t o’er ‘cute — bein’ a good-looking woman too, ... I picked her from her sisters o’ purpose, ‘cause she was a bit weak, like; for I wasn’t goin’ to be told the rights o’ things by my own fire-side²⁶.

De problematiek wordt nog scherper gesteld in *Daniel Deronda*. De heldin, Gwendolin Harleth, is een ambitieuze jonge vrouw die via het huwelijk geld en status wil verwerven. Maar haar geest is niet onkritisch. „We are brought up like the flowers”, vertelt zij haar toekomstige, „to look as pretty as we can, and be dull without complaining”²⁷.

24. David Carroll (ed.), *George Eliot. The Critical Heritage* (London: Routledge, 1972), p. 152.

25. David Carroll (ed.), p. 163.

26. George Eliot, *The Mill on the Floss* (1860; London: Dent, 1966), p. 15.

27. George Eliot, *Daniel Deronda* (1876; London: Dent, 1964), p. 98.

Deze houding paste natuurlijk perfect binnen een patriarchale maatschappij en ze leidde er tevens toe dat de auteurs die ik nu even onder de loupe nam als onvrouwelijk beschouwd werden. De opstandige geest van vele van hun werken kon enkel maar ontwrichtend werken binnen de economische en sociale structuur van een maatschappij die, naar de maatstaven van de mannelijke midden-klasse zo — zonder vrouwen in de 'public sphere' — uitstekend draaide. En die mannen hadden weer eens gelijk. De problemen die aangesneden werden in de hier behandelde romans werden stuk voor stuk actuele, vaak heel netelige vraagstukken waarvoor men tijdens de vorige eeuw oplossingen moest beginnen zoeken²⁸.

Een mentaliteit verandert evenwel niet zo snel. Ik zou in dit verband willen eindigen met een referentie naar een laat-negentiende-eeuwse auteur, de notoire Marie Corelli die de noodzaak voelde in haar werken nog voortdurend de mannelijke vooroordelen tegenover vrouwen — en in de eerste plaats intellectuele vrouwen — aan te vechten. In *The Murder of Delicia* sterft een populaire vrouwelijke auteur nadat zij met de ontrouw van haar man geconfronteerd wordt maar vooral nadat zij hem hoort vertellen dat „a clever woman — a writer of books, you know, like my wife — is a mistake. She is always *unsexed*”²⁹. Het is in het licht daarvan des te paradoxaler dat de recente feministische literatuurkritiek die typische mannelijke visie tot de hare heeft gemaakt: vrouwen schrijven binnen een mannelijke code en verloochenen daardoor hun sekse. Ik citeer Luce Irigaray:

Je peux donc parler intelligemment en tant que sexu  (e) m  le (l'avouant ou pas) ou asexu  (e). Sinon, j'entrerais dans l'illogique qui, proverbialement, est attribu   aux femmes. Tous les   nonc  s que je produirai seront donc ... emprunt  s    un mod  le qui laisse mon sexe en reste ...³⁰

28. Vanaf het midden van de eeuw werd gewerkt aan een verbeterd onderwijs voor meisjes. Voor gouvernantes en andere lesgeefsters werden Queen's College (1848) en Bedford College (1849) opgericht. De North London Collegiate School werd opgericht in 1850, en het bekende Girton College ging van start in 1869. In 1857 al werd een bureau geopend dat vrouwen aan werk moest helpen. De best betaalde beroepen bleven vrij lang gesloten voor vrouwen; de kerk houdt het been nu nog altijd stijf. Ondertussen werd geijverd voor meer rechten voor de vrouw, in de eerste plaats binnen het gezin, en later binnen het politieke systeem.

29. Marie Corelli, *The Murder of Delicia* (London: Skeffington, 1896), p. 240.

30. Luce Irigaray, *Ce sexe qui n'en est pas un* (Paris: Les Editions de Minuit, 1977), p. 145.